

Посилання

1. Елисеєв В. Культурний феномен старообрядчества як об'єкт історико-психологічного дослідження / В. Елисеєв // Історія отечественної і мирової психологічної мислі: постигая прошлое, понимать настоящее, предвидеть будущее: материалы междунар. конф. по історії психології «IV московські зустрічі», 26–29 червня 2006 г. / отв. ред. А. Л. Журавлев, В. А. Кольцова, Ю. Н. Олейник. – М.: Изд-во «Ин-т психологии РАН», 2006. – С. 476–485.
2. Зеньковський В. В. Основи християнської філософії / В. В. Зеньковський. – М.: Изд-во Свято-Владимирського братства, 1992. – 268 с.
3. Зеньковський С. А. Русське старообрядчество: духовне рухування XVII століття / С. А. Зеньковський. – М.: Церковь, 1995. – 688 с.
4. Поздеева І. В. Слово богослуження і етноконфесійне свідомість російського народу / І. В. Поздеева // Традиції і сучасність. – 2003. – №2. – С. 29–40.
5. Солов'єв Е. Е. Старообрядчество: Ідеологія і культурні стереотипи в сучасному контексті / Е. Е. Солов'єв // Православ'я і культура. – 2002. – № 1–2. – С. 3–18.
6. Шахов М. О. Філософські аспекти староверія. / М. О. Шахов. – М.: Третій Рим, 1998. – 207 с.
7. Щапов А. П. Сочинення: в 3-х т. / А. П. Щапов. – СПб, 1906. – 383 с.

Юлія Криштал (Київ)

НЕТРАДИЦІЙНА РЕЛІГІЙНІСТЬ В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ: ПРОБЛЕМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ

У статті зроблено спробу проаналізувати причини виникнення та поширення нетрадиційної релігійності в Україні, термінологічні проблеми вживання понять, а також узагальнено класифікацію нетрадиційної релігійності.

Ключові слова: нетрадиційна релігійність, неорелігія, нетрадиційні релігійні рухи, нові релігійні рухи.

Yulia Kryshstal

NONTRADITIONAL RELIGIOSITY IN UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE XX – BEGINNING OF XXI CENTURIES: THE PROBLEM OF IDENTIFICATION AND CLASSIFICATION

This article attempts to analyze the causes and spread of non-traditional religiosity in Ukraine, terminological problem use of concepts and generalized classification of non-traditional religiosity.

Keywords: *alternative religion, neoreligion, non-traditional religious movements, new religious movements.*

До нашого часу не існує систематичного комплексного обліку груп нетрадиційної релігійності відповідними органами державної влади. Фахівці цих органів плутають конфесійну приналежність вірян груп неорелігійного характеру. Науковцям важко системно проаналізувати конкретні ідентифікаційні характеристики сучасної нетрадиційної релігійності.

Активно проблемою нетрадиційної релігійності науковці почали займатися у період «перебудови». Саме наприкінці 80-их років з'являються перші роботи, які стосувалися неорелігій. У 1989 році харківські дослідники – В. Арестов та І. Шудрик – видрукували власну монографію під назвою «Яд с доставкой на дом: «Нетрадиционные религии» в системе идеологических диверсий империализма».

Засади дослідження новітніх релігійних рухів в Україні були започатковані у працях таких дослідників як Н. Дудар [5], А. Колодний [6, с. 628–629], Л. Филипович [13, с. 45–57], В. Єленський [Єленський В. Новітні релігійні рухи – зони занепокоєння // Людина і світ. – 2000. – № 8. – С. 2–10]. Вони подають узагальнену інформацію, яка стосується релігійної ситуації у сучасній Україні. Зокрема, у публікаціях Л. Филипович розкривається у широкому часовому проміжку стан українських громад нетрадиційної релігійності. Увага звертається також і на проблеми соціології та географії поширення нетрадиційних релігійних рухів. Науковці А. Колодний та Л. Филипович розробили типологію нетрадиційних релігій та громад, що їх репрезентують в Україні.

Дослідження українського рідновірського руху було започатковане А. Колодним [Колодний А. М. РУНВіра (Рідна Українська Національна Віра) / А. Колодний. – К.: Світ знань, 2002. – 64 с.]. Вивченням неоязичництва займаються О. Гуцуляк [Гуцуляк О. Неоязичництво як світоглядне явище (історико-філософський аналіз): автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.05 / О. Б. Гуцуляк. – Л., 2005. – 27 с.], Т. Беднарчик [Формування основ рідновірської релігійної ідеології Володимира Шаяна // Українське релігієзнавство. – 2003. – № 27-28. – С. 90–100], Ю. Мицик [Мицик Ю. Прот. Лев Силенко та його «Мага Віра» / Ю. Мицик// Меч Духовный. – 2007. – №1. – С. 7–12].

В окрему групу дослідників варто виокремити послідовників неоязичництва – В. Шаян [Шаян В. Віра Предків наших. – Гамільтон (Канада), 1987. – Т.1. – 892 с.], Г. Лозко [8], Л. Силенко [Силенко Л. Переоцінка духовної вартості. – Видання ОСІДУ РУНВіри, 1988. – 62 с.].

Нетрадиційні релігійні рухи починають виникати у світовому конфесійному просторі після Другої світової війни. Початковим періодом можна вважати 50–60-ті роки ХХ століття. На фоні кризи старих переконань та поглядів нетрадиційна релігійність почала уособлювати в

собі дещо відмінне від пропонованого традиційною релігійністю. Перші нетрадиційні релігійні рухи виникають у Сполучених Штатах Америки. Звідти вони швидко поширюються до Західної Європи. Не менш важливим ареалом виникнення неорелігійних організацій стає і азійський регіон. Неорієнталістські рухи охоплюють все більші групи прихильників пропонованих ними ідей.

Україна зіткнулася з нетрадиційною релігійністю фактично в останньому десятилітті ХХ століття. З розпадом Радянського Союзу та зникненням інформаційної зависи навколо соціалістичних республік, нетрадиційні релігійні рухи починають проникати на нові території, захоплюючи своїми ідеями. Початком поширення нетрадиційної релігійності в Україні можна вважати 1989 рік, коли було зареєстровано у відповідних органах перші організації неорелігійного характеру. У кінці 80 – середині 90-х років населення зіткнулося з великою кількістю груп та організацій, які пропонували нові ідеї спасіння. З середини 90-х років ХХ століття відбувається утвердження громад нетрадиційної релігійності серед українських вірян, набуття популярності та їх організаційно-інституційне оформлення.

Автори монографічних праць та публікацій найбільше уваги при виокремленні причин поширення явища нетрадиційної релігійності приділяють психологічним причинам, які на нашу думку, є також важливими, але не потрібно нехтувати політико-економічними чи соціальними причинами, які в кінці 80-на початку 90-х років мали чи не найважливіше значення.

Причини поширення нетрадиційної релігійності в Україні варто розподілити на кілька груп: політично-економічні, соціальні та особистісні (індивідуально-психологічні)

Політично-економічні причини:

- загальносвітові реалії другої половини ХХ – початку ХХІ століття (демократизація та глобалізація світового простору, індивідуалізація релігії);

- крах тоталітарної системи (із зникненням із політичної карти світу радянського Союзу інформаційна завеса навколо України перестала існувати, що дало можливість нетрадиційній релігійності без особливих перешкод потрапити всередину країни);

- геополітичне розташування України (територія знаходиться між Сходом та Заходом, відкритість країни для нових впливів, активна діяльність місіонерських груп на території України, їх фінансування Заходом, що сприяло поширенню пропагандистської ознайомлювальної літератури серед українців);

- складна політична та економічна ситуація всередині країни (прихід до влади нових політичних сил, необхідність побудови власної політичної системи, економіки);

Соціальні причини:

- криза усіх форм суспільного життя (відбувався перехід від однієї системи до іншої: у економіці: заміна командної економіки ринковою, у суспільному житті: перехід від колективної свідомості до індивідуальної, відокремлено особистісної; девальвація системи радянських цінностей);
- підірване становище церкви (тривалий період політики атеїзму, відсутність «релігійної грамотності» населення, відірваність колишнього радянського суспільства від традиційної релігії);
- розширення діяльності засобів масової інформації (розширення кордонів для міжкультурного обміну та законодавче закріплення релігійного плюралізму, ліберальність українського законодавства щодо релігійної сфери);

Особистісні причини:

- зневіра в традиційних релігіях, які не були готові діяти швидко в нових умовах (церква не була готова пояснити причин появи глобальних проблем людства (погіршення екологічної ситуації, енергетичні кризи).
- прагнення заповнити духовний вакуум, який утворився після падіння стіни «холодної війни»;
- кризові стани у сім'ях (проблеми з алкоголем, наркотичними засобами, ігрова залежність);
- кризові ситуації у житті (проблеми особистого характеру, втрата близької людини, особистісні зміни);
- прагнення до особистісного успіху, який пропонувався нетрадиційними релігіями (індивідуальний підхід до кожного учасника релігійної громади);

Термінологічна проблема залишається наразі актуальною. В українській літературі не існує єдиного, уніфікованого визначення нового релігійного явища. Серед термінів, які вживаються в роботах українських дослідників зустрічаються такі, як «неорелігії», «нетрадиційна релігійність», «нові релігійні рухи», «нові релігійні течії», «неокульти», «нові релігійні вірування», «нетрадиційні релігійні культу», «нетрадиційні культу», «тоталітарні секти», «деструктивні секти». У зарубіжних країнах поширеним є термін «New Age», тобто «релігії нового віку». В Україні це поняття також застосовується для позначення у типології неорелігій України групи течій – «Міжнародний рух Грааля», «Жива Етика», саєнтології, китайської школи Фалуньгун, Теософського товариства. Проте, жоден із перерахованих термінів на відображає істинної суті феномену явища нетрадиційної релігійності. Застосування терміну культ є не зовсім доречним, так як, саме поняття означає шанування, поклоніння. Тобто, релігійне шанування предметів, реальних чи фантастичних істот чи система релігійної обрядовості. Не всі рухи нетрадиційної релігійності можуть характеризуватися таким чином, і охоплювати їх цим поняття не можна. Вперше поняття «нові релігійні течії» було застосоване англійською дослідницею, А. Баркер. У своїй

праці «Новые религиозные движения» дослідниця зазначає, що вживання термінів «культ» чи «секта» є не доречним, тому що вони не містять конкретного значення саме для пояснення суті нових релігійних рухів. Як правило, ці терміни застосовуються у повсякденному житті з негативним забарвленням для позначення релігійних громад чи общин закритого типу, відокремлених від суспільства. Тому, на думку дослідниці, застосовувати ці поняття для визначення нетрадиційної релігійності недоречно [1, с. 13–14].

Українські дослідниці Л. Филипович та Н. Дудар у праці «Нові релігійні течії: український контекст (огляд, документи, переклади)» зазначають: «Перевага цього терміну у його світоглядній нейтральності, без емоційному навантаженні, відмові від оціночних характеристик, як, наприклад, «тоталітарні», «деструктивні» культу» [5, с. 11]. Поняття «неорелігія» вони вважають недосконалим, так як воно демонструє «ставлення до «старих», традиційних релігій. Під «нетрадиційними релігіями» Л. Филипович та Н. Дудар розуміють: «...історично не успадковані певною спільнотою релігійні явища, які не притаманні релігійній духовності того чи іншого народу, культурно, побутово, ментально не укорінені в ньому, але набули поширення внаслідок місіонерства проповідників з їх історичної батьківщини» [5, с. 12]. Але й дане визначення не дає вичерпного пояснення феномену нових релігійних явищ.

Російський науковець В. Дворніков у дисертаційному дослідженні «История новых религиозных движений в Украине в 90-е годы XX века» під новими релігійними рухами розуміє «совокупность религиозно-мистических новообразований, отличимых от традиционных религий структурой, особенностями обрядово-культурной деятельности, доктринальными и социально-психологическими установками верующих, которые распространились в мире со второй половины XIX в вследствие глобальных инновационных процессов (секуляризация, синкретизм, сциентизм, экуменизм» [4, с. 4].

Українська Вікіпедія дає таке визначення новітнім релігійним рухам (НРР, неорелігія, новітні релігійні течії) – релігійні течії, чиє віровчення та організаційні структури виникли у другій половині XIX–XXI століття [http://uk.wikipedia.org/wiki/%CD%EE%E2%B3%F2%ED%B3_%F0%E5%EB%B3%E3%B3%E9%ED%B3_%F0%F3%F5%E8].

На сьогодні наукова думка України не має чіткого та єдиного визначення, у працях дослідників усі вищезазначені терміни застосовуються як синоніми. Але, як ми бачимо, вони намагаються виокремити різні контекстні та семантичні відмінності, у подальшому суттєві для їх використання.

Під «нетрадиційною релігійністю» ми розуміємо якісно нове утворення, яке в своїй основі відрізняється від традиційної релігії, намагається частково або повністю розірвати зв'язки з нею, витворити на

існуючому фундаменті нове бачення. Це, зокрема, стосується синтетичних релігійних спільнот, які поєднують в собі елементи від різних релігійних традицій. З іншого боку, нетрадиційна релігійність – це модифіковане утворення, яке виникло на стику кордонів не тільки різних традиційних вірувань, але і філософії, психології, соціології. Наукові поняття уміло поєднуються з давно відомими догмами віри. Також нетрадиційна релігійність виступає модернізованим, оновленим утворенням на основі традиційних релігій (течії неохристиянства, неоорієнталістські течії).

Не дивлячись на кількісну різноманітність нетрадиційних релігій, усі вони мають низку рис, що їх об'єднують.

- масовість нетрадиційних релігійних рухів (розгорнута місіонерська діяльність);
- привабливе, практичне віровчення;
- наявність харизматичного лідера, впливовість його особистості;
- активна пропаганда за допомогою сучасних засобів поширення інформації (друкована література, аудіо-, відеозаписи);
- звернення до містичних практик;
- толерантність до інших релігійних громад;
- відсутність історичного шляху розвитку нетрадиційних релігій, вони утворилися внаслідок поєднання ідей містичного, окультного, язичницького, філософського характеру;
- чітка ієрархічна будова громад нерелігійного характеру;
- урбаністичне спрямування (більшість організацій нетрадиційної релігійності мають послідовників саме у містах, сільські жителі не завжди сприймають їх ідеї).

Найавторитетнішою типологізацією нових релігійних рухів в Україні вважається наведена у працях дослідників А. Колодного та Л. Филипович, які виділяють течії неохристиянського, орієнталістського, язичницького, синтетичного спрямування, а також езотеричні об'єднання, сайєнтологічні рухи, сатанинські культури [6, с. 630–653].

Проте, на сучасному етапі дослідники сходяться на думці про те, що українське рідновірство є ширшим поняттям за змістом, ніж неоязичництво. Зокрема, Д. Базик зазначає: «...спрямованість феномену рідновірства можна охарактеризувати як релігійний рух, зорієнтований на відродження етнічної релігії українців» [2, с. 223]. Автор також пропонує виокремлювати дві категорії рідновірів, взявши за основу класифікації уявлення про надприродні сили – рідно віри-монотеїсти та рідновіри-неоязичники. До першої групи він пропонує зараховувати громади РУНВіри, організація Собор Рідної Української Віри у м. Вінниця. До другої – громада Українських Язичників «Православ'я», Релігійний центр Об'єднання релігійних громад Рідновірів України (ОРУ), громада «Трійця» (м. Київ), Родове Вогнище Рідної Православної Віри [2, с. 224].

Тому, на нашу думку, доцільніше буде виокремлювати рідновірську течію, у якій виділяти дві групи релігійних громад.

Зважаючи на це пропонуємо наступну класифікацію груп нетрадиційної релігійності:

1. Неоязичницька група
 - рідновіри-монотеїсти (РУНВіра, Собор Рідної Української Віри у м. Вінниця);
 - рідновіри-неоязичники (громада Українських Язичників «Православ'я», Релігійний центр Об'єднання релігійних громад Рідновірів України, громада «Трійця» у м. Києві, Родове Вогнище Рідної Православної Віри);
2. Група неохристиянської нетрадиційності (Армія спасіння, Церква Ісуса Христа Святих останніх днів)
 - харизматична нетрадиційність (Церква Повного Євангелія, Церква Живого Бога, Новоапостольська Церква);
3. Орієнталіська нетрадиційність
 - група південноазійської нетрадиційності (неоіндуїзм: Міжнародне Товариство Свідомості Крішні, Чайтан'я Сарасват Матх, Місія Чайтан'ї «Інститут Знання про Тотожність», «Світ через культуру» та ін.; необуддизм: Карма Каг'ю, Білий Лотос);
 - група далекосхідної нетрадиційності (течії японського напрямку: Аум Сінрікьо, орден Ніппондзан Мьоходзі; течії корейського напрямку: Церква об'єднання; течії китайського напрямку: «Фалуньгун»);
4. Синтетична нетрадиційність (Велике Біле Братство (ЮСМАЛОС), Церква Останнього заповіту, Віра Бахаї)
5. Нетрадиційна релігійність «Нового Віку» (New Age)
 - езотеричні об'єднання (Міжнародний рух Граля, послідовники Гурджієва, Жива етика (Агні-йога));
 - саєнтологічні рухи (Церква Саєнтології, Центр Діанетики та Ефективності особистості).

Посилання

1. Баркер А. Новые религиозные движения. Практическое введение /А. Баркер. – Спб., 1997. – 281 с.
2. Базик Д. Українське рідновірство та неоязичництво: проблеми диференціації та самоідентифікації /Д. Базик// Українське релігієзнавство. – 2009. – № 50. – С. 223–229.
3. Богдановський І. В. Світоглядні основи нетрадиційних релігій /І.В.Богдановський// Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Зб. наук. праць. – К.: Вид-во Нац. авіац. у-ту «НАУ-друк», – 2009. – № 1 (9).

4. Дворников В. В. История новых религиозных движений в Украине в 90-е годы XX века: автореф. дис. на соискание ученой степени кандид. истор. наук: спец. 07.00.03 «Всеобщая история» /В.В. Дворников. – Воронеж, 2006. – 24 с.
5. Дудар Н. П., Филипович Л. О. Нові релігійні течії: український контекст (огляд, документи, переклади) /Н. П. Дудар, Л. О. Филипович. – К.: Наук. думка, 2000. – 132 с.
6. Історія релігій в Україні: навч. Посібник / За ред. А. М. Колодного, П.Л. Яроцького. – К.: Т-во «Знання», 1999. – 735 с.
7. Кулагіна Г. Нова релігійність та її соціокультурні перспективи в Україні / Г. Кулагіна // Українське релігієзнавство. – 2009. – №50. – С. 35–44.
8. Лозко Г. С. Пробуджена Енея: Європейський етнорелігійний ренесанс / Г. С. Лозко. – Х., 2006. – 464 с.
9. Тамамян Н. Неоіндуїзм на території України: виникнення й сучасне положення /Н. Тамамян// Українське релігієзнавство. – 2006. – № 39. – С. 127–135.
10. Титаренко В. Неохристиянські течії в сучасній Україні /В. Титаренко// Українське релігієзнавство. – 2008. – № 46. – С. 367 – 382.
11. Филипович Л. Неорелігійні процеси в контексті світового релігійного розвитку / Л. Филипович // Українське релігієзнавство. – 2012. – № 61. – С. 91–105.
12. Филипович Л. Нові релігійні течії в дослідженнях українських вчених /Л. Филипович // Українське релігієзнавство. – 2007. – № 40. – С. 187–205.
13. Филипович Л. Нові релігійні течії в українському соціумі: зміна стратегій / Л. Филипович // Українське релігієзнавство. – 2009. – №50. – С. 45–57.
14. Филипович Л. Природа нових релігій і перспективи конфесійного багатоманіття / Л. Филипович // Українське релігієзнавство. – 2009. – Спецвипуск №2. – С. 183–198.
15. Ювсечко Я. Синтетичні неорелігії як прояв постмодерної парадигми /Я. Ювсечко // Українське релігієзнавство. – 2010. – №55. – С. 157–163.

Георгій Филипович (Київ)

ЦЕРКВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В ПОШУКАХ КУЛЬТУРНИХ КОДІВ ДО НОВОЇ ГЕНЕРАЦІЇ ЕМІГРАНТІВ З УКРАЇНИ

У статті розглядається діяльність УГКЦ в сфері збереження української ідентичності нової хвилі міграції. Використовуючи традиційну стратегію, Церква шукає нові підходи до мігрантів, спираючись на старі та відшуковуючи нові культурні коди, зрозумілі сучасному українцю в його інкультураційних намірах за кордоном.